

4. Yevtushenko I. V. (2018). *Arxetyp yak universalna kategoriya* [Archetype as a universal category]. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. Vol. 3 (7). S. 9–13 (in Ukrainian).

5. Kalakura Ya. S., Rafalskyj O. O., Yuriy M. F., 2017. *Mentalnyj vymir ukrayinskoyi cyvilizaciyi* [The mental dimension of Ukrainian civilization]. Kyiv: Geneza. 560 s. [in Ukrainian].

6. Kasyanov G. (1999). *Teoriyi nacyi ta nacionalizmu* [Theories of nation and nationalism]. Kyiv: Lybid. 352 s. (in Ukrainian).

7. Krymkij S. B. (2006). *Arxetypy ukrayinskoyi mentalnosti. Dim – Pole – Xram* [Archetypes of Ukrainian mentality. House – Field – Temple]. *Problemy teorii mentalnosti / vidp. red. M. V. Popovych*. Kyiv: Naukova dumka, S. 273–299 (in Ukrainian).

8. Mishhenko M. M. (2014). *Ukrayinski nacionalni arxetypy: vid kolektyvnoho nesvidomogo do usvidomlenoyi nacionalnoyi identychnosti (do aktualnosti metodologiyi arxetypichnogo analizu)* [Ukrainian national archetypes: from the collective unconscious to the conscious national

identity (to the relevance of the methodology of archetypal analysis)]. *Visnyk Xarkivskogo nacionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Filosofiya. Filosofski perypetiyi*. № 1130. Vup. 51, S. 90–94 (in Ukrainian).

9. Sagajdak A. N. (2008). *Arhetipy kollektivnogo besoznatelnogo v ukrajinskoj kulture* [Archetypes of the collective unconscious in Ukrainian culture]. *Vestnik ONU imeni I. I. Mechnikova*. Vyp. 5, S. 204–207 (in Ukrainian).

10. Semergej N. V. (2019). *Arxetypy ukrajinskoyi nacyi ta rozvytok ideyi cilisnoyi osvity* [Archetypes of the Ukrainian nation and the development of the idea of holistic education]. *Kyyivski filosofski studiyi : materialy nauk. konf., Kyiv, 16-17 travnya 2019 r. K.*: Kyiv: un-t imeni Borysa Grinchenka, S. 323–325 (in Ukrainian).

11. Jung K. G. (1991). *Arhetip i simvol* [Archetype and symbol]. Moscow. Renessans, 300 s. (in Russian).

УДК 908(477):001.8:165

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.24.4>

Тамара Усаценка

доктор педагогічних наук, Академія праці,
соціальних відносин і туризму, м. Київ

ORCID: 0000-0002-7827-236X

Email: tamaraysatenko@gmail.com

Галина Усаценка

кандидат філологічних наук, доцент, Інститут філології
Київського національного університету ім. Т.Шевченка

ORCID: 0000-0003-0419-9590

Email: galyna.usatenko@gmail.com

УКРАЇНОЗНАВЧІ ВИМІРИ ПАРАДИГМАЛЬНИХ ЗМІН У НАУКОВІЙ МЕТОДОЛОГІЇ

Анотація. У статті досліджуються гуманістичні, гуманітарні, гуманітаристичні парадигми науки українознавства крізь призму наукової методології в умовах зрушення природничо-наукової гносеологічної методології і утвердження культурно-антропологічної парадигми епістемології. Проаналізовано загальнонаукові, власне українознавчі методи творення і розвитку класичного, некласичного типу науки гносеологічної методології у співвідносності із множинними суспільно-політичними, історико-мовознавчими, господарсько-виробничими, повсякденними та іншими цінностями культури модерну і постмодерну. Наука, що стала нині домінантою цивілізації, розглядається з позиції теорії пізнання – зовнішнього, фактологічного, об'єктивного, переважно предметного пізнання у природничо-науковій парадигмі гносеологічної методології та знання (відання) внутрішнього, на основі чого виокремлюється суб'єктивний світ людини (людиновимірний, раціональний, ірраціональний), що творить наукову епістемологічну методологію. Постнекласичний тип українознавчої науки розглянуто у просторі культурно-антропологічної парадигми епістемологічної методології. Відзначається, що збереження та оновлення в українській діаспорі, серед світового українства традиційної української культури, етнічної, національної ідентичності розширює досвід входження особистості в іншомовне середовище, іншу культуру, що важливо в сучасних умовах освітньої та культурної мобільності, глокалізаційних вимірів. Також увага у статті акцентується на «розкодуванні» термінологічної системи, зокрема багатозначності українознавства, в семантиці якого закладається наскрізна ідея новоєвропейської науки – наближення об'єктивності та суб'єктивності.

Ключові слова: українознавство; наукова методологія; епістемологія; типи науки: класичний, некласичний, постнекласичний; науково-природничі; культурно-антропологічна парадигма.

Tamara Usatenko

Doctor of Sciences in Pedagogy,
Academy of Labour, Social Relations and Tourism, Kyiv

Halyna Usatenko

Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

UKRAINIAN SCIENTIFIC MEASUREMENTS OF PARADIGMATIC CHANGES IN SCIENTIFIC METHODOLOGY

Abstract. In the article the features of the development of classical and nonclassical types of science of Ukrainian studies in accordance with the transformation processes of epistemological methodology, its scientific, natural, socio-political paradigm are analyzed. The article focuses on the modern changes in the methodological paradigms of the Ukrainian studies. Decoding the meanings of Ukrainian studies, attention is drawn to the fact that the term carries on both the knowledge about external world of Ukraine: factual, objective, mainly subjective in the natural-scientific paradigm of epistemological methodology and the knowledge (information) about internal subjective world of humans (rational, irrational), which is the basis of epistemological methodology. Researches in the fields of Ukrainian studies through the prism of scientific methodology make it possible to analyze in depth the processes of humanization, humanitarianism, humanization, which approach the "meetings" of subjective and objective, irrational and rational etc., actualize the problem of approaching the natural and human-dimensional world. Such structural epistemological factors of cognition are the foundations of cultural and anthropological paradigms, worldview navigations, which are considered in the context of value orientations of classical, nonclassical Ukrainian studies, as the basis of the inner human-dimensional world, detailed cultural-anthropological, technological and worldviews paradigms of scientific methodology. Attention is paid to the "decoding" of the terminological system, in particular the gravitas of Ukrainian studies, whose semantics lays the cross-cutting idea of New European science - the approximation of objectivity and subjectivity.

Keywords: Ukrainian Studies; scientific methodology; epistemology; types of science: classical, non-classical, post-classical; scientific and natural; cultural and anthropological paradigms.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими і практичними завданнями. Українознавство постало в класичний період розвитку науки, коли від наукової природничо-математичної науки відділилися «науки про дух»: мова, література, мистецтво, право, туризм та под., зумовивши кризу гносеологічної методології. Дослідники українознавства намагаються збагнути сутність його реального місця в духовному, соціально-політичному житті суспільства, а також осмислити шлях розвитку українознавчого знання, його майбутню перспективу. Реконструктивний погляд на українознавство минулого в трансформаційних процесах наукової методології, зокрема змін класичного, неklasичного, постнеklasичного типів науки, допомагатиме визначити і подальший шлях його розвитку в умовах глокалізації (гуманізації та регіоналізації), укорінення, збереження етнонаціональної ідентичності тощо.

Серед багатьох напрямів дослідження українознавства (філософського, народознавчого, історичного, культурологічного, історіографічного, релігійного та ін.) особливу функцію несе аналіз методологічних основ українознавчої науки.

Мета дослідження – проаналізувати становлення і розвиток типів науки українознавства (класичного, неklasичного, постнеklasичного) крізь призму змін наукової методології.

Аналіз останніх досліджень. Філософсько-методологічні дослідження зміни наукових теорій здійснені вченими західного світу 70-90-х рр. XX ст. та початку XXI ст. Т. Куном, І. Лакатосом, Р. Карнапом, Я. Хакінгом. Розрізнення класичного,

неklasичного типу раціональності проведено В. Стьопіним, а розуміння класичного і неklasичного ідеалів раціональності розкрито М. Мамардашвілі, шляхи наукової творчості В. Кедровим. Постнеklasичним дослідженням присвячені випуски наукового збірника «Totallogy» (головний редактор В. Кізіма). Загальнотеоретичні проблеми методології досліджено І. Бойченком, І. Добронравовою, В. Рижком. Методологію українознавства розробляють М. Обушний, В. Крисаченко, Я. Калакура, Л. Токар, С. Павлюк, В. Піскун, Б. Ярошинський та ін. Структуралістська методологія в гуманітарних науках описана Р. Бартом, К. Леві-Строссом, Ж. Лаканом, М. Фуко. Теорія пізнання: гносеологічні та епістемологічні проблеми вивчалися зарубіжними та українськими вченими Ч. Тейлором, К. Поппером, В. Лекторським, В. Петрушенком, Г. Усатенко. Гуманітарні, антропологічні, світоглядні простори досліджують М. Хайдегер, В. Андрущенко, В. Лук'янець, С. Грабовський, І. Лосєв та ін. Теорія знання про минуле осмислюється у працях Е. Доманської, Р. Козеллека, Ж. Л. Годоффа. Культура, цивілізація, глокалізація досліджується вченими К. Гірцом, Є. Бистрицьким, С. Пролєєвим, М. Поповичем, С. Кримським, В. Шейком, Дж. Соросом, В. Горським. Постнеklasичні дослідження здійснюють: ідентичності (Е. Смітт), ментальності (Я. Калакура, О. Рафальський), кордоцентризму (Я. Гнатюк, Г. Усатенко), рецептивної естетики (Г. Яус), граматики (Ж. Дерріда), феноменології (І. Гуссерль, Р. Інгарден).

Виклад основного матеріалу. Криза наукової гносеологічної методології зумовлює переосмислення філософсько-наукових витоків європейської науки Нового часу, яка коріннями входить в античну та середньовічну інтелектуальну спадщину.

У науці нового часу укріпилися античне розуміння пізнання – як особливу діяльність в одержанні нових знань, якою займається певна група людей. Пізнавальна діяльність передбачала емпіричні та теоретичні методи для одержання нових знань, існування розвиненої писемності. Характерною рисою античної науки була досконало розроблена теорія гнозиса (*gnosis*) та епістемі (*epistema*), на основі яких постали гносеологічна та епістемологічна методологія, абстрактність, раціональність та ірраціональність.

У розвитку європейської цивілізації антична теорія пізнання мала визначальну роль у переході від міфу до логосу, пошуку внутрішньої єдності розрізнених знань, відокремлення розумової праці від фізичної. У часи середньовіччя домінуючими були природничі науки, схоластика уступала місце досліді, розвивалася техніка, відкривалися університети тощо.

XVI-XVII ст. – доба формування нового типу наукового знання, що відрізнялося від античного і середньовічного періоду. Особливості новоєвропейської науки XVII-XVIII ст. осмислювалися в переконанні, що всі природні явища відбуваються під впливом механічних законів, механіка із мистецтва була переведена в центр наукового пізнання, відбувалася трансформація розуміння поняття матерії, експеримент ставав основним методом дослідження, впроваджувалася техніка в промисловість, переорієнтація науки. Утверджувався вислів Ф. Бекона «знання – сила». Ідеї творців нової науки Декарта (1596-1650), Ф. Бекона (1561-1626), Дж. Локка (1632-1704), І. Ньютона (1642-1727) та ін. лягли в теоретичне втілення провідних наукових концепцій XVII-XVIII ст., а саме: розробку методів філософської та наукової методології.

Метод – такий чинник науки, що пов'язаний з діями вченого, з його планами, рішеннями того чи іншого пізнавального завдання, до яких входять емпіричні і теоретичні процедури та прийоми, систематичне використання яких приводять до досягнення поставленої мети. Метод (від грец. *methodos* – шлях дослідження чи пізнання) – спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта. З розвитком науки відбувається розвиток і диференціація методу, що приводить до виникнення вчення про методи – методологію. В науковій методології поєднуються в історично визначеній формі об'єктивні і суб'єктивні моменти [4, с. 488-489].

Розроблені європейськими мислителями математично-природничі парадигми класичної методології знаходили відгомін в наукових працях та освітній діяльності Києво-Могилянської академії, у колегіях Гетьманщини, у філософських роздумах

Григорія Сковороди. Відкрилася довготривала перспектива утвердження загальнотеоретичної основи наукової методології.

Загальнонаукова методологія, використавши досвід античності (єдиний шлях дослідження; верховенство загального над індивідуальним; ієрархічність рівнів буття; запланованість успіху тощо) розробила мову (терміносистему) своїх досліджень: логічні структури (суб'єкт, об'єкт, предметні форми, засоби тощо); характеристика діяльності (методи діяльності, принципи, умови норми); часова структура діяльності (фази, стадії, етапи); пізнавальні процеси (гносеологічні, епістемологічні, раціональні); емпіричні дослідження (документалізм, одноманітність, перевірка фактів та гіпотез, метод і методика науки, наукова діяльність); опис (явищ за їхніми власними механізмами дії; позалюдськими цілями, без Бога); введення причинності у матриці аналізу фізичної реальності. Логіко-методологічні нормативи розглядаються як ідеал теорії (об'єктивний, однозначний, вичерпний опис, класифікації); ідеал науки – (механіка Ньютона, природознавчі науки); ідеал факту (точні, вичерпні, однозначні спостереження природи), наукова мова (введення математичної мови, хімічних символів, фізичних формул); принципи пізнання (об'єктивність, всебічність, системність, наступність, світоглядність); методи (спостереження, експеримент, узагальнення, перетворення, індукція, дедукція, аналіз та синтез, аналогія, ідеалізація, типологізація, порівняння).

Методологія в залежності від контексту може сприйматися в різних значеннях: або як сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в певній науці, або як вчення про методи пізнання й перетворення дійсності; про принципи і методи діяльності в різних сферах і на різних рівнях суспільного буття (глобальна методологія, методологія філософії, методологія науки, методологія конкретної науки, методологічна орієнтація тощо).

Неоднорідність методології зумовила виділення різних рівнів: першого рівня методології (філософського знання); другого рівень становить загальнонаукову методологію (системний і діяльносний підходи, характеристика різних типів наукових досліджень, їх стани й елементи: об'єкт, гіпотеза, предмет дослідження, мета, завдання тощо); третій рівень становить конкретна наука [4, с. 488-500].

Ще в добу становлення науки нового часу та її наукової методології поставала проблема співвідношення природничо-наукового та соціогуманітарного знання. Донині дискутуються питання про особливості природничих та людинознавчих наук, де спостерігається коливання між близькістю – роз'єднаністю – взаємозближенням. Такі процеси досить яскраво засвідчує методологія українознавства, досліджуючи способи пізнання суспільно-політичних процесів українського світу, особливостей української людини, культурних процесів українства та ін.

Започаткування українознавства як науки припадає на добу протиставлення в XIX ст. природничих та гуманітарних наук. Виділення гуманітарних знань, конкретизація способів пізнання, аналіз специфіки в конкретних диференційованих науках може бути схарактеризовано як предтечу антропологічних вимірів XXI ст. В історії культури відомі панування однією літери над іншою, наприклад, у науці минулого (античності, середньовіччя) відчувався диктат міфу, релігії та філософії. У середньовіччі панував над дослідником тиск релігії, теології. З XVII ст. у науці основою постало пізнання природознавства. У XIX та XX ст., наповнені змінами, наукові захоплення вже вирізняли: психологію, логіку, мистецтво, емпіричний досвід, релігійний досвід тощо. У західній методології, починаючи з 60-х рр. XX ст., вчені закликають природознавство вести діалог з усіма формами світотворення і життя людини.

Українознавство класичного типу науки наукової методології постало в період виокремлення із загальнонаукової структури наукової методології, коли вирізнялася гуманітарна галузь – «науки про дух»: народознавство, етнографія, фольклор, психологія, мовознавство, літературознавство, туризмознавство, мистецтвознавство. Український народ виходив з доби патріархальності в умовах бездержавності, кріпацтва, розділених територій між різними державами. Народжувався український культурно-просвітницький рух, співвідносний ідеям європейським, гуманістичним, державотворчим процесам XVIII-XIX ст. Однак, в Україні у інших часопросторових вимірах було поширене захоплення ідеями європейських мислителів про нації, побудову власної держави, боротьбою упокорених імперіями європейських народів.

Українознавчі інтереси розгорталися в збереженні, колекціонуванні артефактів рідного народу, збиранні народного фольклору, виданні збірок народних пісень. Письменників, вчених, дослідників, хто цікавився українською культурою, іменують народолобці: козаколюбць, українофіл, а їхня діяльність відома як народолобство, козаколюбство, українофільство.

У дослідженнях М. Драгоманова поширеними були такі назви: україноведець, україновідання, українознавець. В суспільстві, на жаль, існували і українофоби, україножери. Сподвижники української справи, просвітителі, будителі української ідеї – П. Куліш, Т. Шевченко, М. Костомаров, М. Драгоманов, В. Білозерський, П. Юркевич, М. Шашкевич, О. Духнович та ін. в наукових громадсько-культурних, просвітницьких організаціях, наукових закладах, об'єднуючись у товариства, громади, земства тощо, вимагали легального функціонування української мови в школах, навчання грамоти рідною мовою, знання минувшини, збереження самоідентичності українського народу в умовах політики денационалізації. Першорядним, визначальним завданням просвітителів було

надважливе завдання – творення української літературної мови і поширення її в усіх сферах суспільно-політичного, освітнього життя.

Суголосно загальнонауковим положенням наукової методології здійснювалися дослідження народної української мови, фольклору, етнографії, історії, вивчення різних аспектів культури, що стверджувало наукову гуманітарну галузь. Таким чином були закладені основи українознавства як класичної науки.

Некласичний тип науки наукової методології, базуючись на загальнонауковій основі методології, поглиблює диференціацію наук, паралельно акцентуючи увагу на пізнанні, вивченні, дослідженні, впровадженні цілісних наукових структур. Українознавство, як і інші диференційовані гуманітарні науки – літературознавство, мистецтвознавство, туризмознавство, краєзнавство, історія, психологія тощо, у просторі некласичної науки поглиблюються методами системності, цілісності, єдності, інтеграції, аналізуючи різні форми українського життя.

М. Обушний обґрунтовує інтегративність українознавства: «Вона полягає в тому, щоб перетворити комплекс українознавчих досліджень з окремих дисциплін на цілісну науку, спрямовану на вивчення українства як загальноцивілізаційного феномена в часо-просторовому вимірі» [7, С. 11]. М. Грушевський стверджує термін українознавство, об'єднав та систематизував гуманітарні знання української мови, літератури, історії, географії тощо [1, с. 443-452]. Іван Франко творення української нації вбачав у єдності із «загальнолюдськими культурними набутками»: «Перед українською нацією відкривається тепер величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суспільний культурний організм, здібний до самостійного культурного і політичного життя» [9]. У некласичному періоді українознавчої науки обґрунтовувалася громадянська позиція українців, виокремлюючи ментальні особливості національної ідентичності. Перша світова війна була прологом Української революції – відновлення ідеї державності України, соборності, що справило глибокий вплив на політичну свідомість українства. У перші десятиліття XX ст. суспільно-політичні вимоги потребували поглиблених знань про Україну, українців, їхнє майбутнє, введення в освіту українознавчих предметів (української мови, української літератури, історії України, географії України, української культури); заснування кафедр українознавства в університетах. Поширення українознавства серед широких верств українського народу утверджували соціально-політичні, державотворчі національні ідеї, які в нових формах постали у виборюванні самостійної держави Україна на межі XXI ст. «Йдеться ... про ту галузь філософського українознавства, котра почала складатися в історії нашої духовної культури у другій

половині XIX – на початку XX ст. на стикові історіософії, етнопсихології, історії філософії, культурології, а почасти й релігійної філософії. Початок тут було покладено ідейною програмою Кирило-Мефодіївського товариства, ..., в якій Україна в потоці історії, у єдності минулого, теперішнього й майбутнього (і мертвим і живим, і ненародженим) уперше постає як самостійна філософська проблема ... у душі традиційної філософськи-класичної термінології – національною ідеєю» [5, с. 11].

У тоталітарній радянській системі українознавство було заборонене після т.зв. українізації 20-х рр. XX ст. До війни, у роки війни та у повоєнні часи в різних доступних формах зберігалася неперервність наукового поступу українознавства, незважаючи на репресії, колективізацію, голодомори, колонізацію, асиміляційні процеси, депортації та под. У середині XX ст. зусиллями вчених, етнографів, вчителів, управлінців, батьків, було відновлено ознайомлення дітей у школі з народною культурою, впровадивши народознавство. Одночасно українознавство вводилося як в освіту, так і у сферу наукових досліджень: народної культури, родинного, громадського, громадянського життєсвіту українців. Українознавчі науки осередки підняли нові пласти українознавчої науки, серед них колективи Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інститутів українознавства у Києві та Львові, кафедри університетів, шкіл з поглибленим вивченням українознавства. У праці О. Б. Ярошинського «Новітнє українознавство: бібліографія (1988-2015 рр.)» [10] систематизовані, проаналізовані праці некласичної науки українознавства гносеологічної методології перших десятиліть XXI ст. Українознавству, сформованому в класичному та некласичному типах науки гносеологічній методології, характерні: об'єктивізм, раціоналізм, логоцентризм, класифікації, диференціації, причинно-наслідкові зв'язки, писемність, опис принципів історичності, послідовності, порівняльно-історичний підхід тощо. Із переходом до некласичної науки гносеологічної методології, з позиції якої у кінці XIX і до середині XX ст. постає як сукупність, об'єднана системними, інтегративними процесами, автономних і водночас органічно пов'язаних державотворчих, соціокультурних об'єктів, як вияв життєдіяльності українського народу, його культури.

Постнекласика має багатомірні смисли, означаючи все, що слідує за класикою та некласикою і виявляє свої специфічні риси не в співставленні з попередніми етапами. «Пост» становить собою не стільки врахування використання класичної та некласичної наукової, науково-методологічної спадщини, а критикою, переосмисленням напрацювань попереднього досвіду. Наукова епістемологічна методологія породжена новою людиновимірною (антропологічною) системою, в якій справжнім виміром людини є обізнаність і самоусвідомлення. «Людському розумові

знадобилося понад 20 000 років, щоб пройти шлях від першого примітивного знаряддя праці до сьогоденішнього комп'ютера. ...Тому ми повинні цінувати і високо цінувати нерозривний зв'язок, який існує між его та зовнішнім світом. «Я» – це не сутність, замкнена в тілі, це постійна взаємодія між суб'єктивним і об'єктивним. Ідентичність – це процес, постійна заангажованість у зміни ... Мозок розглядається як кіберкосмос; (під)свідомість входить в епоху своєї технічної репродуктивності. Кіберцивілізація набуває форми» [3, с. 321, 322].

Досліджуючи українознавство в науковій методології періоду – постнекласики, першочерговим завданням є перенесення акценту з вивчення, дослідження «явища» на «невизначеність», «доповнюваність», «трансформацію», «множинність» та под., враховуючи постмодерністські теорії деконструкції, конструктивізму, наративізму, текстуальності тощо. Переглядається роль гносеологічної методології. Вітлення антропологічних викликів постнекласики у наукову методологію актуалізує зміни тріади Людина–Культура–Природа. Культурно-антропологічна парадигма епістемологічної методології стає домінуютою у науці.

У посткласичній науці об'ґрунтовується поява в українознавстві термінів «україністика», «україніка». Ідуть пошуки нових підходів в пізнавальних процесах, застосовуючи терміни «українософія», «українологія», «епістемологічного відчуття природності людини». Крім того, українознавство спрямоване на відродження життя громади, що може розкрити досвід спільного життя українців у різних умовах.

Диференціація наукового знання, їхня раціональність, що триває безперервно впродовж останніх століть, сприяла зниженню значення цілісності світорозуміння, яке було властиве, наприклад, давнім грекам. Постнекласична наука епістемологічної методології, відзначаючи кризу гносеологічній методології, шукає шляхи оновлення методів осмислення цілісного людиновимірного світу.

Постнекласична наука епістемологічної методології постає в об'ґрунтуванні кризи гносеологічної методології, необхідності дослідження людиновимірного світу, звернення до епістемно-епістемологічного пізнання світу людиною, що породило «відродження» кордоцентризму, аксеологізму [8], дало поштовх до розвитку ІТ-технологій.

Утвердження епістемологічної методології в епоху глибоких трансформацій, розширення глокалізаційних впливів, засвідчує новий виток «відродження» ідеї античності – *gnosis* та *epistema*, яка в різних вимірах постає в європейській цивілізації. Пізнання зовнішнього об'єктивного світу (гнозесу) та знання (відання, знавцтва) (епістемі) внутрішнього світу розглядалося Гр. Сковородою як «світ видимий і невидимий».

Культурно-антропологічна парадигма епістемологічної методології, означивши людину, обізнану та самоусвідомлену, посилює увагу до «людиновимірного світу»: когнітивного, світоглядного, ціннісного, ментального, ідентичності, естетичності

тощо. Антропологічний поворот в методології поглиблює семантичну сутність кожного концепту фундаментальної тріади – Людина-Культура-Природа. Культурно-антропологічна пара-дигма постнекласичної науки епістемологічної методології піднімає роль лінгвістичного повороту (дискурсивної практики, наратології), світоглядної навігації та ін.), відкриває обрії нових смислів, концептів, знаково-символічних систем. Постнекласика означила глокалізаційні (глобалізації та регіоналізації) виклики, позиції пост- (постколоніалізму, постметодуку, постмодернізму, постеконіміку), міждисциплінарні позиції між- (міждисциплінарність), транс- (трансдисциплінарність), арт- (артмистецтво), які починають входити в українознавчий простір.

Міждисциплінарність як структура посткласичної науки формується в епістемологічній методології, поєднуючи поляризовані і деполіаризовані смисли – цілого і частини, центру і периферії, особистого і загальноабстрактного, глобального і локального, універсального і конкретного та ін., розкриваючи, означений своїм змістом, час. Так, у тріаді гуманізм-гуманітарність-гуманітаристика (лат. *humanitor* – людство, освіченість) означає сукупність гуманітарних історико-культурний цикл та соціальної практики. Проблеми новітньої гуманітаристики: мова, ідентичність, влада, Інший, фемінізм, постколоніалізм, національні меншини, проблеми, що вивчають тварин, речі, конфлікти, пам'ять переможців і переможених, історичну жалобу, історичне мислення, життя як таке, негативність (катастрофа, мовчання, травма), боротьбу за справедливість тощо [2]. Введення проблем гуманітаристики в обшир українознавчих досліджень розширює, збагачує, оновлює науково-філософські змісти. Дослідження цілісності міждисциплінарних українознавчих структур, як і їх формування в постнекласичній науці, відбувається не лише в абстрактно логічному, а й ціннісно-світоглядному соціальному, науково-релігійному, технологічному, економічному контекстах, гуманітарних і природничих аспектах. Формування міждисциплінарних структур і їх дослідження здійснюється у системі проєктів, алгоритмів, моделей, програм, концепцій, до яких залучаються напрацьований концептно-термінологічний матеріал інших типів наук. Порівняймо, класична та некласична науки гносеологічної методології розглядаються у академічному каноні – мета, об'єкт, предмет, план, експеримент тощо. Дослідник наперед знає, що має досягти, тому обабіч наукового пізнання опиняються проблеми, що стосувалися людини.

Епістемологічні проблеми, існуючи паралельно, у взаємодії з гносеологічними, в період постнекласики стикаються з тематичними, методологічними, термінологічними та іншими суперечностями, узгодити які потребують поглибленого вивчення класичних та некласичних типів науки українознавства. Це особливо важливо вра-

ховувати, досліджуючи, аналізуючи всі аспекти науки українознавства, якому, з одного боку, характерні багатовікові ідеї антропологічного узагальненого бачення, а з іншого – прагнення до історико-культурної локалізації, етнографічної фактографії, наративної описовості. Доба посиленої глокалізації потребує поглибленого опрацювання важливої не лише для українознавства проблеми вестернізації наукових, культурних, освітніх, соціально-політичних та інших проблем.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження українознавства як цілісної структури, в основі якої – українськість (українська людина, українці, українство, український світ) крізь призму наукової методології розкриває зміни українознавчих парадигм у класичному та некласичному типах наук гносеологічної методології та постнекласичного типу науки епістемологічної методології. Кожен з типів науки українознавства постає на основі загальнонаукових методологічних, культурно-освітніх, мовно-літературних, традиційних, суспільно-політичних засадах.

Цілісність українознавства, становлення і розвиток якого здійснюється в множинності парадигматичних змін, класичної, некласичної, посткласичної науки ґрунтується на наскрізних універсалиях (ідеях, концептах): гуманізм – гуманітарність – гуманітаристика; творення української літературної мови – впровадження в української мови в освіту, суспільно-політичне життя – українська літературна мова як державна мова; ідея держави – боротьба за державу – самостійна держава Україна. Типи науки українознавства співвідносні культурам модерну – постмодерну – пост постмодерну. Важливим в українознавстві постають тріади буття: Людина–Культура–Природа; пізнання – гносеологія – епістемологія тощо.

Українознавство пройшло періоди піднесення і занепаду, забуття і відродження, заборони наукових досліджень (навіть самого терміну), однак байдужості та втрати інтересу науковцями, освітянами, громадськістю до нього не було. Відроджуючись на материнській землі, зберігаючись в діаспорі, українознавство щораз постає цілісним, оновленим, збагаченим змістом.

1. Грушевський М. Розвиток українських досліджень у ХІХ столітті і вияви у них основних питань українознавства. *Український історик: журнал українського історичного товариства*. 1989. 1-3(101-103).

2. Доманська Ева. Історія та сучасність гуманітаристики. К.: Ніка-Центр. 2012. 262 с.

3. Енциклопедія постмодернізму / під ред. Е. Вінквіста та В. Тейлора. Перекл. з англ. В. Шовкун. К.: Вид. Соломії Павличко. 2003. 503 с.

4. Енциклопедія освіти / за ред. В. Кременя. К.: Юріком Інтер. 2008. 1036 с.

5. Забужко О. Філософія української ідеї та Європейський контекст: Франківський період. К. : Факт. 2006. 154 с.

6. Петрушенко В. П. Філософія знання : онтологія, гносеологія, епістемологія. Львів : Ахілла. 2005. 320 с.

7. Українознавство / за ред. М. Обушного. К.: Вид-во «Київський університет». 2008. 672 с.

8. Усатенко Т. П. Епістеміологія українознавства : педагогічний контекст. Кіровоград, 2015. 148 с.

9. Франко І. Одвертий лист до гал(ицької) української молодіж. *Вибрані суспільно-політичні і філософські твори*. К. : Держ. Вид-во. л-ри УРСР. 1956. 552 с.

10. Ярошинський О. Б. Новітнє українознавство: бібліографія (1988-2015 рр.). К. : «МП Леся». 2015. 410 с.

4. *Encyklopediya osvity* [Encyclopedia of Education] / za red. V. Kremenyha. Kyiv : Yurikom Inter. 2008. 1036 s. (in Ukrainian).

5. Zabuzhko O. (2006). *Filosofiya ukrayins`koyi ideyi ta Yevropejs`kyj kontekst: Frankivs`kyj period* [Philosophy of the Ukrainian Idea and the European Context: The Frankish Period]. Kyiv : Fakt. 154 s. (in Ukrainian).

6. Petrushenko V. P. (2005). *Filosofiya znannya : ontologiya, gnoseologiya, epistemologiya* [Knowledge philosophy: ontology, epistemology, epistemology]. Lviv : Axilla. 2005. 320 s. (in Ukrainian).

7. *Ukrayinoznavstvo* [Ukrainian Studies] / za red. M. Obushnogo. Vyd-vo «Kyivivs`kyj universy`tet». 2008. 672 s. (in Ukrainian).

8. Usatenko T. P. (2015). *Epistemologiya ukrayinoznavstva : pedagogichny`j kontekst* [Epistemology of Ukrainian Studies: A Pedagogical Context]. Kirovograd. 148 s. (in Ukrainian).

9. Franko I. (1956). *Odvertyj lyst do galy`cz`koyi ukrayins`koyi molodezhi* [The opening letter to the gal (ity) Ukrainian youth]. *Vy`brani suspil`no-polity`chni i filofs`ki tvory`*. K. : Derzh. Vy`d-vo. L-ry` URSR. 552 s. (in Ukrainian).

10. Yaroshy`ns`ky`j O. B. (2015). *Novitnye ukrayinoznavstvo: bibliografiya (1988-2015 rr.)* [Modern Ukrainian Studies: A Bibliography (1988-2015)]. Kyiv : «MP Lesya». 410 s. (in Ukrainian).

References

1. Hrushevskiy M. *Rozvytok ukrainskykh doslidzhen u KhIKh stolitti i vyiavy u nykh osnovnykh pytan ukrainoznavstva* [Development of Ukrainian Studies in the Nineteenth Century and Identification of Basic Issues in Ukrainian Studies]. *Ukrainskyi istoryk: zhurnal ukrainskoho istorychnoho tovarystva*. 1989. 1-3(101-103). (in USA).

2. Domans`ka Eva. (2012). *Istoriya ta suchasnist` gumanitarystyky* [History and present of humanities]. Kyiv : Nika-Cekntr. 262 s. (in Ukrainian).

3. *Encyklopediya postmodernizmu* [Encyklopediya postmodernism] / pid red. E. Vinkvista ta V. Tejlora. Perekl. z angl. Kyiv : Vyd. Solomiyi Pavlychko. 2003. 503 s. (in Ukrainian).

УДК 1:001.95

Юрій Фігурний

кандидат історичних наук,
завідувач відділу української етнології,
Науково-дослідний інститут українознавства
Міністерства освіти і науки України

ORCID: 0000-0002-6463-0920

Email: ukr.etnolog_fus@ukr.net

КОНФЛІКТИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ЯК ОБ'ЄКТ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація: У статті розглянуто сутність українських етнічних, націєтворчих та етнокультурних процесів та їхній вплив на розвиток українського етнокультурного простору як об'єкт українознавчих досліджень. З'ясовано, що етнічні процеси – це послідовні зміни, які відбувалися і будуть відбуватися з українським народом упродовж усього його розвитку й існування як самодостатньої етнічної спільноти, а також вони безпосередньо пов'язані з етногенезом українців. Доведено, що націєтворчі процеси – це комплексні трансформації, які відбуваються як закономірним порядком (еволюційним), так і стрибкоподібним (революційним) та сприяють утворенню нації, найвищої форми політичної структуралізації етносу та подальшого її розвитку й самоорганізації, які мають призвести до завершення формування української політичної нації та українського громадянського суспільства. Встановлено, що українські етнокультурні процеси – це довготривалий історичний розвиток, під час якого на теренах, залюднених українцями, формується їх власний етнокультурний простір та зароджується і розвивається цілісний етнокультурний комплекс, прямо й опосередковано пов'язаний зі спільним походженням українців, функціонуванням їх рідної мови, творенням етнічної території, побутуванням традиційної української культури, утвердженням християнської віри. З'ясовано, що український етнокультурний простір – це побутування на певній території своєрідного і неповторного комплексу матеріальної й